

جۆن نيوبهرى ھاوپىيىتى مندانان... رەزا شوان

جۆن نيوبهرى ئىنگلىزى، بىلاوكەرەوۋە و فرۇشيارى كىتېبى بواری ئەدەبى مندانان. لە (۹/ يۇلىيۇ/۱۷۱۳) لە (بىركشىر) لە ئىنگلتەرا لە دايك بوۋە.

ھەندى لە ليكۆلېنەران و نووسەرانى مېژوۋى ئەدەبى مندانان پېيان وايە، كە ئەدەبى راستى مندانان لە جۆن نيوبهرىيەو دەستى پىكرد.. چونكە جۆن نيوبهرى بە تەنھا چاپكەر و بىلاوكەر و فرۇشيارى كىتېبى مندانان نەبوو، بەلكو چىرۆكنووسىكى بە تۈانا و ناسرواى بواری چىرۆكنووسىنىش بوو بۇ مندانان.. دوو كىتېبە بەناوبانگە و بەنرخە چاپكراۋەكەى بۇ مندانان، كىتېبى (گىرفانىكى بچكۆلەى جوان: ۱۷۴۴) و (جووتى پىلاۋى باش: ۱۷۶۵) بە بەرزترىن كارە ئەدەبىيەكانى جۆن نيوبهرى دادەنرىن.

جۆن نيوبهرى خاۋەنى (يەكەمىن كىتېبخانەى مندانان لە جىهان)ە، يەكەمىن كەسىشە كە كىتېبخانەيەكى تايبەتە بوو فرۇشتىنى كىتېبى مندانان كىردەو.. جۆن نيوبهرى رۆلى گىرنگ و ھەبوو لە گەشەكردن و پىشكەوتنى رۇشنىبىرى و ئەدەبى مندانان لە ئىنگلتەرا و لە جىھاندا.. زىاتر لە (۲۰۰) كىتېبى بە زمانى ئىنگلىزى بۇ مندانان لە چاپخانەكەى خۇيدا، چاپكردن و بىلاۋى كىردۈنەتەو، كە بابەتەكانىان برىتىن لە چىرۆك و لە ھەقايەت و چىرۆكى فۆلكۇرى و ئەفسانەيى و، داستان و لە چىرۆكە مىللىيەكان.. ئەم ژمارەيەش بۇ ئەو سەردەمە ژمارەيەكى پىۋانەيى بوو.. بۇيە لە ئىنگلتەرادا، جۆن نيوبهرى بە (باۋكى راستى ئەدەبى مندانان) ناسراۋە.. شايەنى باسىشە كىتېبە چاپكراۋەكانى جۆن نيوبهرى لە روۋى چاپى بەرگەكانىان و جۆرى كاغەزەكانىانەو جىاوازيان ھەيە لەگەل كىتېبە چاپكراۋەكانى ئەو سەردەمەدا.. بەرگى كىتېبەكانى بە نەخش و وىنەى زۆر جوان پازاندوونەتەو، كاغەزى لاپەرەكانىشى رەنگ زىپىنن، كە بە تايبەتى لە ۋلاتى ھۆلەندا دروست دەكران.

جۆن نيوبهرى داۋاى لە نووسەرە ناسراۋەكانى سەردەمەكەى كىرد، كە چىرۆك و رۆمانەكانىان بە شىۋەيەكى كورت و ئاسان بۇ مندانان دابرىژنەو، تا چاپىان بكات و بىلاۋىان بكاتەو.

نيوبەرى خۇي دوو شاكارە رۇمانى جىھانى كورت كىردنەو، كە بە زامانىكى ئاسان و شىرىنتر و، بە شىۋازىكى ناسكتر دووبارە بۇ مندالان داپىشتوونەتەو و چاپى كىردوون و بلاۋى كىردنەتەو، تا لەگەل ئاستى زمان و تىگەيشتنى مندالاندا بگونجىن.. ئەو دوو رۇمانە كورتكراوئەش، يەكەمىان رۇمانى (رۇبىنسۇن كرۇزۇ) يە، لە نووسىنى (دانىال دىقۇ) يە، رۇمانى (گەشتەكانى گۇلىقەر) كە لە نووسىنى (جۇناسان سويفت)ە.

نيوبەرى لەگەل زۇربەى نووسەرە بە ناوبانگ و ناسراوكانى سەردەمەكەيدا، ھاورپىتى و ئاشنايەيى ھەبوو، بە تايبەتەش لەگەل (بلوك) و (گۇلد سىمىس) و (سىمۇيل جۇنسۇن) و چەند نووسەرىكى تردا.. سەرسامى نووسىنەكانىان بوو.. بىرواش واىە كە ھەندىك لەو كىتەبە خۇشانەى كە نيوبەرى چاپى كىردوون و بلاۋى كىردوونەتەو، لە نووسىنى گۇلد سىمىس بن.. كا تا ئەمپۇش چىژىكى خۇش لەو كىتەبانە ھەردەگىرىن. كىتەبخانەكەى نيوبەرى كە لە شارى لەندەن بوو بە ناۋى (ئەنجىل و خۇر) ھو بوو.

وتارنووسى بەناوبانگى ئىنگلىزى (تۇماس بابىنگتۇن ماكوكى) ئەو لە سەدەى نۆزدەمىندا نازناۋى (نيوبەرى ھاورپى مندالان)ى لە جۇن نيوبەرى نا. بۇ ھەمىشە بەرزراگرتنى دلسۇزى و خزمەتى بىرۇزى جۇن نيوبەرى لە بوارى ئەدەبى مندالان و كىتەبى مندالان دا، چەندىن قوتابخانە و كىتەبخانە و فرۇشگاي كىتەب و دەزگاي رۇشنىبىرى و كۆمەلە لە ئىنگلتەرادا، بە ناۋى (نيوبەرى) يەو ناونراون. جۇن نيوبەرى لە (۲۲ى / دىسەمبەر/ ۱۷۶۷) دا، لە لەندەن كۇچى دوايى كىرد.

خەلاتى نيوبەرى: لە ئەمىركادا، بۇ بەرزراگرتن و نەمرى جۇن نيوبەرى، بۇ ھاندانى نووسەرانى بوارى ئەدەبى مندالان، سالانە خەلاتىك بە ناۋى خەلاتى (مىدالىاي نيوبەرى) كە لە (برونز) بە شىۋەيەكى خىر دروستكراو و نەخشى كىتەبىكى كراوئەى لەسەر دروست كراوا.. مىدالىيەكەش لە لايەن ھونەرمەند (پۇل تشامبلان) ھو كىشراو.. ناۋى نووسەرى براوئەى مىدالىياكە و مېژوۋى بىردنەوئەى لەسەر ھەلدەكەنن، ۋەكو خەلاتى رىژلىنان، لە لايەن (كۆمەلەى كىتەبخانەكانى ئەمىركا) ھو پىشكەش دەكرىت بە باشتىن نووسەرى ئەمىركى لە بوارى ئەدەبى مندالان لە سالى رابىردوودا، بە مەرجىك كە نووسەرەكەى ئەمىركى بىت و، بە زامانى ئىنگلىزى كىتەبەكەى نووسىبى و پىشتر چاپى نەكردووبىت.. ئەم خەلاتەش لە سالى (۱۹۲۱) لە لايەن (فردرىك مىلشەر) ى سەرۇكى ئەنجوومەنى بەرپۇبىردنى كۆمپانىيى چاپ و بلاوكىردنەو كىتەب گۇقارەكانەو ھەيئىرا و پىشكەش كرا.

یەكەمىن خەلاتگريش لە ساڵى (١٩٢٢) دا، بەخشان بە (هيندريك وليهم). خەلاتى ئەمسال (٢٠١٧) بەخشان بەچيروكنووس، خاتوو (كىلى بارنهيل) بە بردنەوهى چيروكهى كه له ژير ناوى (ئەو كچهى كه مانگى خواردهوه).. كه پالەوانەكەى كچىكى منداڵە بە ناوى(لونا) وه.

هەر له ئەمريكادا له ساڵى (١٩٣٨) تەوه، سالانه و هاوكات لهگەڵ پيشكەش كردنى خەلاتەكەى نيوبەرى، خەلاتىكى تر بە ناوى (ميداليای كالدىكوت)، پيشكەش بە هونەرمەنديكى ويئەكيشى منداڵان دەكریت، ئەم خەلاتەش بو ريزلینان و بەرزپاگرتنى ناو و يادى هونەرمەندى ويئەكيشى بە ناوبانگى ئینگیزی (راندولف كالدىكوت)ته، كه كه له سەدهى نۆزدهمین دا، پسپۆر بوو له ويئەكيشان بو منداڵان،.. ميداليای كالدىكوت پيشكەش دەكریت بە نەخشەساز و ويئەكيشى باشتريين و جوانتريين كتيبي چاپكراوى ويئەدارى رەنگا و رەنگى منداڵان كه له ساڵى رابردوودا له ئەمريكادا. چاپكراوه.

رەزا شوان نەروىج: ٢٠١٧